

Ἐκ τῶν ἄρτι ἐκδοθέντων Ἑπειρωτικῶν Μελετημάτων τοῦ κ. Π. Γ. Ζερλέντη ἀποσπῶμεν τὰς περὶ τῆς ἐν Ζαλόγγῳ καταστροφῆς σελίδας, ἐν αἷς ἐξιστορεῖται ἐν τῶν δραματικωτέρων συμβάντων τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας.

Σ.π.Δ.

Η ΕΝ ΖΑΛΟΓΓΩ, ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Κατὰ τὴν 29 Ἀπριλίου τοῦ 1888 ἐπεσκέφθη τὴν Πρεβεζαν ὅπως ἐξετάσω τὰ κατὰ τὸν μητροπολίτην Ἀρτης καὶ Ναυπάκτου Ἰγνάτιον καὶ ὅσα ἀφορῶσιν εἰς τὰ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τὴν 12 Ὀκτωβρίου τοῦ 1798. Ἐν αὐτῇ λοιπὸν ἔμαθον ὅτι εἰς τὸ χωρίον Καμαρίναν ἐζῆ εἰσέτι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη Ἀγγελικὴ Κώστη Γεωργιτζα Σαφάκα, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Καπετάνισσα, ἀπὸ τοῦ 1828 κατοικοῦσα ἐν αὐτῷ, καὶ προσέτι ὅτι πλησίον τοῦ χωρίου αὐτοῦ κεῖται τὸ περίδοξον Ζάλογγον. Μετὰ τὰς ἐν Πρεβεζῇ ἐρεῦνας μου ἀπεφάσισα νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ χωρίον Καμαρίναν. Ὅθεν λαβὼν συνοδοιπόρους ἐπιπόν τινὰ χωροφύλακα, ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως δοθέντα μοι κατὰ σύστασιν τοῦ ἡμετέρου προξένου, καὶ Νάκον τινὰ Σουλιώτην ὡς ὁδηγόν, τὴν κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ περὶ τὴν ὀγδόην πρωϊνὴν ὥραν, ἔχων καὶ τὸν ἐμὸν φίλον Δημήτριον Γηκόντου, ἐτράπην τὴν πρὸς τὴν Καμαρίναν ἄγουσαν. Διελθόντες δὲ πάντες ἡμοῦ τὸν λαμπρὸν ἐλαιῶνα τῆς Πρεβεζῆς καὶ τὰς ἀπεράντους πεδιάδας καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Νικολέως, ἔνθα σήμερον μόνον ποιμνία βόσκουσι, μετὰ τρεῖς καὶ ἡμίσειαν περίπου ὥρας ἐφθάσαμεν εἰς Καμαρίναν, καὶ φιλοφρόνως δεξιωθέντες ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου ἀνεπαύθημεν ὑπὸ μεγαλοπρεπῆ πλάτανον ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τοῦ χωρίου κειμένην, παρ' ἧ ῥέει ἄφθονον καὶ κάλλιστον ὕδωρ. Περὶ τὴν μίαν μετὰ μεσημβρίαν ἐπεσκέφθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Μάρκου, ἄριστα δεξιωθείς ὑπὸ τῆς σεβασμίας γραίας. Οὐχὶ ὀλίγον δὲ συνετρίβη ἡ καρδία μου ὅτε εἰσελθὼν εἰς εὐτελέστατον καὶ πενιχρῶς διεσκευασμένον οἶκημα, καὶ ἰδίους ὄμμασιν ἰδὼν τὴν οἰκτρὰν καταστάσιν τῆς ἀδελφῆς τοῦ Μάρκου, ἐδάκρυσα διὰ τὸ τῆς τύχης ἄστατον καὶ εὐμετάβολον, ἀναμνησθεὶς τὴν προτέραν δόξαν τοῦ οἴκου αὐτῆς. Σκληρὸν δ' ὅτι οὐδεμία φροντίς ἐλήφθη ποτὲ περὶ αὐτῆς ὑφ' ὧν ἀνήκεν ἀπέζη δὲ μόλις ἡ ἀναξιοπαθοῦσα γραία ἐξ εὐτελοῦς τινος συνταξέως χορηγουμένης αὐτῇ ὑπὸ τοῦ ρωσικοῦ κράτους, ἀφ' οὗ αἱ κατὰ καιρὸν κυβερνήσεις τοῦ ἔθνους ἐλησμόνησαν αὐτήν. Μίαν ὥραν περίπου ἔμεινα παρὰ τῇ σεβασμίᾳ γραίᾳ, πολλὰ ἀνερευνῶν αὐτήν καὶ πολλὰ διηγουμένην μοι περὶ τοῦ πολυταράχου αὐτῆς βίου.

Ἡ Καμαρίνα κεῖται ἐν τῷ τμήματι τῆς Λάμαρης ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ βουνοῦ τοῦ ὀνομαζομένου Κιτέτι, καὶ ἔχει ἀποψιν τῶν περίξ λαμπρῶν. Σύγκειται δὲ ἐξ ἑκατὸν περίπου οἰκιῶν, οἰκουμένων ὑπὸ ψυχῶν πεντακοσίων καὶ ἐπέκεινα. Τὸ χωρίον καὶ αἱ γαῖαι αὐτοῦ ἀνήκουσιν εἰς τὴν γυναικειᾶν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν, κειμένην ἡμίσειαν περίπου ὥραν μακρὰν αὐτοῦ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ Ζαλόγγου. Ἐχει δὲ σχολὴν συντηρουμένην κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν προσόδων τῆς μονῆς. Οἱ κάτοικοι δὲ τοῦ χωρίου πληρώνουσιν ἐκτὸς τῆς δεκάτης τῆς κυβερνήσεως καὶ δεκάτην εἰς τὴν μονὴν διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν γαιῶν αὐτῆς. Εἰς τὴν μονὴν ἀνήκει καὶ ἕτερον παρακείμενον χωρίον, τὸ Σέσσοβον, μικρότερον τῆς Καμαρίνας. Ἡ μονὴ αὕτη ὑπῆρχεν ἄλλοτε πλουσία, ἀλλ' ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἀφαιρέσας τὰ πλεῖστα τῶν κτημάτων αὐτῆς ἀφιέρωσεν αὐτὰ εἰς τουρκικὰ ἰδρύματα καὶ τεμένη.

Περὶ τὴν δευτέραν μετὰ μεσημβρίαν ἐκινήσαμεν διευθυνόμενοι εἰς τὴν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν, ὅπου φθάσαντες ἐτύχομεν ἀρίστης ὑποδοχῆς παρὰ τῆς προϊσταμένης τῆς μονῆς μοναχῆς. Συνίσταται σήμερον ἡ μονὴ ὑπὸ εὐτελῶν τινων κελλιῶν καὶ τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῶν Ταξιαρχῶν ἀλλ' ἡ ἐκκλησία αὐτῆς κεῖται ἀπωτέρω τῆς μονῆς πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ. Κεῖται δὲ ἡ μονὴ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ζαλόγγου, εἰς τὰ πρόθυρα τῆς φάραγγος τῆς σχηματιζομένης ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ παρακειμένου Κιτέτι. Ἐντὸς τῆς μονῆς ὑπάρχει ἐκκλησία τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἧς τὸ ἑσωτερικὸν ἅπαν ἐτοιχογραφήθη κατὰ τὸ 1817 ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Πορφυρίου, ὡς δηλοῖ ἡ ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τῆς δευτέρας θύρας τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ κονιάματος θεμιμένη ἐπιγραφή. Πρὸ τῆς εἰσόδου δὲ τῆς πρώτης θύρας ἐπὶ πλακὸς πυρίτου λίθου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κειμένης φέρεται ἡ ἐξῆς ἀρχαία ἐπιγραφή:

ΑΝΙΚΑΤΟΣ ΚΕΦΑΛΟΥ

Ἐν τῇ μονῇ καὶ ταῖς ἐκκλησίαις αὐτῆς οὐδὲν μνημεῖον τέχνης ἢ ἔγγραφον εὗρον· διότι τὸ μὲν ὁ χρόνος, τὸ δὲ αἱ δηρώσεις καὶ λεηλασίαι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ κατέστρεψαν τὰ πάντα. Ἐν ἐνὶ δὲ καὶ μόνῳ τῶν βιβλίων τῆς μονῆς ὑπάρχουσι σημειωμένα ὀνόματά τινὰ ἡγουμένων καὶ ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας παρῳχημένων χρόνων. Μία δὲ καὶ μόνη ἀτραπὸς, καὶ αὕτη ἀνάντης καὶ δύσβατος ἄγει ἐκ τῆς μονῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν. Ἡ μονὴ ἂν καὶ γυναικειᾶ διοικεῖται ὅμως ὑπὸ ἡγουμένου, ἧς ὁ τελευταῖος ἀπεβίωσε κατὰ τὸ 1886, Ἀγαθάγγελος καλούμενος. Τοῦτον διεδέχθη Κεραλλῆνης, ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἐνεκαρτέρησε. Τὰ

δὲ κατ' αὐτὴν διοικούνται ὑπὸ ἐπιτρόπων ἐκλεγομένων παρὰ τῶν κατοίκων τῆς Καμαρίνας καὶ τοῦ Σεσόβου. Ἄγνωσθ' ἂν ἀλλαχοῦ περιεσώθη σιγίλλιον τι πατριαρχικὸν περὶ αὐτῆς ἢ ἐδημοσιεύθη ποῦ. Οἱ κάτοικοι τῆς Καμαρίνας ἔχουσιν ἐκ παραδόσεως ὅτι ἡ μονὴ περὶ τῆς ὁλόγος ἐκτίσθη πρὸ ὀκτακοσίων περιόπου ἐτῶν, καὶ ὅτι ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τοῦ Ζαλόγγου εὑρέθη ἡ εἰκὼν τῶν Ταξιαρχῶν ὑπὸ τινος ποιμένος Σάββα καλουμένου, ὅστις διερευνῶν τὰ περὶ αὐτῆς ἔμαθεν ὅτι ἀνήκεν αὕτη εἰς τινὰ ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν κειμένην νοτιανατολικῶς μεταξὺ Λούρου καὶ Παλαιορροφόρου μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν. Ἀποκομίσαντος δ' αὐτοῦ τὴν εἰκόνα εἰς τὸν ἀνήκεν ναὸν, αὕτη πάλιν ἐπέστρεψεν εἰς τὸ προσφιλὲς αὐτῆς μέρος, τουτέστι τὸν βουνὸν τοῦ Ζαλόγγου. Τότε δὲ ὁ ποιμὴν ἀνήγειρε τὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ μετέπειτα τὴν μονήν, γενόμενος μοναχός· ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ ὁ βουνὸς τοῦ Ζαλόγγου *Παπασάββας* καλεῖται, καὶ ἡ τοποθεσία ἐπωνομάζεται *Εἰκόνα*, ὡς ἐκ τῆς αὐτόθι εὑρέσεως τῆς εἰκόνας.

Ἀναπαυθέντες καὶ ἀριστήσαντες ἐν τῇ μονῇ ἐπορευθήμεν εἰς τὸν τόπον ἐν ᾧ κατέπεσον οἱ Σουλιῶται ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ διωκόμενοι. Εἶναι δὲ οὗτος κρημνὸς πλήρης ἀπορρώγων πετρῶν, καθέτως καὶ ἀποτόμως εἰς ὕψος μέγιστον αἰρούμενος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καταπεσόντες οἱ ὑπὸ τοῦ παρασπονδήσαντος Ἀλῆ Πασᾶ καταδιωκόμενοι μεγάθυμοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, προὔτιμησαν μᾶλλον τὸν ἐντιμον θάνατον ἢ νὰ παραδώσωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὸ ἀνθρωπόμορφον ἐκεῖνο θηρίον. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος κρημνός, καθ' ἃ βεβαιοῦσιν οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου, ὑπέστη ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ ἀλλοιώσεις τινάς, πολλῶν ἀπορρώγων πετρῶν ἀποσπασθεισῶν ἀπ' αὐτοῦ καὶ θάμνων ἐκρίζωθέντων. Παραλαβὼν ἐγὼ τὸν ὁδηγόν μου Νάκον ἐτρέπην τὴν πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ ἄγουσαν, καὶ πολλάκις ἰλιγίσια ἀφορῶν πρὸς τὸ ἀπόκρημον καὶ δύσβατον καὶ ὀλισθηρὸν τῆς ἀνόδου, καθ' ὅσον μάλιστα ἀπέφραττον αὐτὴν πρίνοι, ἀσπάλαθοι καὶ ἄλλα ἀκανθώδη φυτὰ. Τέλος δὲ μετὰ μιᾶς ὥρας περίπου ταλαιπωρίαν ἀνήλθομεν εἰς τὴν κορυφὴν ἀναρριχώμενοι μᾶλλον ἢ βαδίζοντες. Περιγραφὴν τοῦ ἐνδόξου τούτου βουνοῦ παρατίθημι ἐνταῦθα πρὸς ἀκριβῆ κατανόησιν. Περὶ τὴν ἐβδόμην ἐσπερινὴν ὥραν διελθόντες διὰ τῶν ἐρειπίων παρακειμένης ἀρχαίας πόλεως, ἣν οἱ κάτοικοι ὀνομάζουσι Κασσιόπην, ἐπεστρέψαμεν ἐν πυκνοτάτῃ ἡμίχλῃ εἰς Καμαρίναν, πραιρετήσαντες τὴν ἰδέαν τῆς ἐν τῇ μονῇ διανυκτερεύσεως.

Ὁ βουνὸς τοῦ Ζαλόγγου, ὁ τοσοῦτον περιδόξος καταστάς ἐνεκα τοῦ τῶν Σουλιωτῶν ἥρωϊκοῦ θανάτου, ἀποτελεῖ βράχον πανταχόθεν ἀπό-

κρημον, μίαν δὲ καὶ μόνην ἄνοδον ἔχοντα ἀπὸ τῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν πρὸς τὸν δμῶνυμον ναόν, ἐξ ἧς δύναται τις, μὲ πολλὴν ὅμως δυσκολίαν, ν' ἀνέλθῃ καὶ ἐφιππος. Παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ πρὸς τὴν μονὴν ἀφορῶντος μέρους μεσημβρινῶς ὑπάρχει ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν μικρός καὶ καθ' ἐκάστην ἐρειπούμενος, ἐξ οὗ καὶ ἡ μονὴ ἐπωνομάζεται. Τὸ δὲ πρὸς τὴν Καμαρίναν ἀποβλέπον μέρος τοῦ βουνοῦ δυτικῶς σχηματίζεται εἰς κατωφερὲς ἀπότομον ὄροπέδιον οὕτως εἰπεῖν, ἐκ βράχων καὶ πετρῶν ὀξυτόμων καὶ ἐκ πρίνων καὶ ἐτέρων ἀκανθῶδων θάμνων καλυπτόμενον, ἀποτόμως δὲ ἀπολήγον εἰς φοβερὸν βράθρον, εἰς δὲ κατέπεσον οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι Σουλιῶται. Μόνον δὲ τὸ πρὸς ἄρκτον μέρος τοῦ βουνοῦ, πρὸς τὸ Παλαιορροφόρον, δύναται νὰ καταληφθῇ ὁ βουνὸς οὗτος, δυσχερῶς ὅμως. Ἀρκτικῶς δὲ τοῦ προειρημένου ὄροπέδιου σχηματίζονται δύο μικραὶ χαράδραι καταφύτοι ἐκ δεινδροειδῶν πρίνων παραλλήλως διηκόντων ἕως τοῦ ἀποκρήμου μέρους ἀνατολικῶς ὅπου κατέπεσαν ὁμάς τις τῶν Σουλιωτῶν. Ἡ τοποθεσία αὕτη ὀνομάζεται *Εἰκόνα*, ὡς ἐκ τῆς ἐκεῖ εὑρεθείσης εἰκόνας, καθὰ προεῖρηται. Ἀριστερόθεν δὲ τοῦ εἰρημένου βράθρου ὑπάρχει ἑτέρα ἄνοδος δυσπεπίθαστος, συνεχομένη μετὰ τῆς πρὸς ἄρκτον τοῦ Παλαιορροφόρου, ἐξ ἧς ἀνήλθομεν ἐγὼ τε καὶ ὁ ὁδηγός μου Νάκος εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, ἀναρριχώμενοι μᾶλλον ἢ βαδίζοντες, ἐνεκα τῶν ἀπορρώγων καὶ ὀξυτόμων πετρῶν καὶ τοῦ δρυμώδους, ὡς προεῖπα, τοῦ τόπου. Τὸ ὄροπέδιον εἶναι ἄναντες καὶ πολὺ δύσβατον, ἀπολήγον εἰς βράχους μεγίστους πρὸς ἀνατολάς. Μόνον δὲ ἐντὸς τῶν δύο χαράδρων ὑπάρχει ὀλίγη γῆ, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἀνώμαλος καὶ δυσπύρευτος, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ ἐδάφους συνίσταται ἐκ βράχων ἐχόντων ὀξείας κορυφὰς καὶ σχεδὸν καταφύτων ἐκ τῶν ἰδίων θάμνων. Ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ ἔδαφος ὅλου τοῦ βουνοῦ καταντᾷ δύσβατον καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν. Καὶ τοιαύτη μὲν εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ ἐνδόξου βουνοῦ, ὅπου τὴν 20 Δεκεμβρίου τοῦ 1803 ἔτους διεδραματίσθη ἐν τῶν τραγικωτέρων ἔργων τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας.

Τὰ περὶ τοῦ ἥρωϊκοῦ καὶ ἐνδόξου τούτου γεγονότος ἀνέγραψαν ἐκ μὲν τῶν ἡμετέρων ὁ Χριστόφορος Περραιβός, ὁ Ἀραβαντινός, ὁ Π. Α. Σ., ὁ Κουτσοῖνας, ὁ Ι. Γούσης καὶ ἄλλοι· ἐκ δὲ τῶν ξένων πολλοί. Ἐνταῦθα δὲ μόνον τῶν ἡμετέρων ἐπανορθῶ ἀσυμφωνίας τινάς καὶ ἀμαρτήματα· διότι ἐξ αὐτῶν πλανηθέντες καὶ οἱ ξένοι παριστόρησαν τὸ πρᾶγμα. Προβάντες λοιπὸν εἰς τὴν διήγησιν τοῦ γεγονότος ὅπως ἐξιστόρησεν αὐτὸ πρὸς τοὺς Καμαριναίους ὁ κατὰ τὸ 1886 τελευτήσας ἡγούμενος τῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν Ἀγαθάγγελος, ὅστις ἤκουσεν ὅλην τὴν τρα-

γικωτάτην αὐτὴν ἱστορίαν ἀπὸ στόματος τῆς ἐκ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης διασωθείσης Λάμπρος, ἥτις διήνησε τὸν βίον αὐτῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ μονῇ.

Τὴν παντελῆ τῶν Σουλιωτῶν ἐξολόθρευσιν μηχανώμενος ὁ θηριώδης Ἀλῆς κατώρθωσε διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βελῆ Πασᾶ, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἕνεκα τῶν μεταξὺ αὐτῶν διαιρέσεων καὶ διχοστασιῶν, νὰ διασπᾶσθαι αὐτούς, μετὰ τὴν ἔντιμον ἐκείνην συνθήκην τῆς παραδόσεως τοῦ ἐνδόξου Σουλίου, καὶ τῆς ἐνόπλου ἀναχωρήσεως αὐτῶν μετὰ τῶν κινητῶν αὐτῶν πραγμάτων. Οὗτως οἱ ἐνδοξοὶ αὐτοὶ μαχηταὶ ἐγκαταλιπόντες τὴν πατρίδα αὐτῶν κατὰ τὴν 16 Δεκεμβρίου τοῦ 1803 διηρέθησαν εἰς τρεῖς μοίρας, ἐξ ὧν ἡ μεγαλύτερα περὶ τοὺς δισχιλίους ὑπὸ τὸν Τζαβέλαν, Δράκον, Δαγκλῆν, Ζέρβαν καὶ ἄλλους ἐτράπησαν τὴν πρὸς τὴν Πάργαν ἄγουσαν, ἔνθα καὶ διεσώθησαν διαφυγόντες τὸν κίνδυνον τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ παρασπονδήσαντος τυράννου· ἐνεακόσιοι δὲ περίπου ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κίτσου Μπότσαρη, Ν. Κουτσονίκα, Φωτομάρα, καὶ ἕτεροι πάλιν περὶ τοὺς ἐξακοσίους ὑπὸ τὸν Μπότσαρη ἐτράπησαν τὴν εἰς Βουργαρέλιον τῶν Τσουμέρκων (Κιμερίων), ἔνθα πρὸ ἐτῶν εἶχεν ἀποκατασταθῆ ὁ Γεώργιος Μπότσαρης· οἱ δὲ λοιποὶ τριακόσιοι περίπου, παρεπίσθησαν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ τυράννου ὑποσχεθέντος αὐτοῖς ὅτι θὰ τοῖς δώσῃ οἶον θελήσωσι τόπον πρὸς κατοίκησιν, καὶ πρὸς καπετανάτα. Ἐπίστευσαν λοιπὸν, λέγει ὁ Ἀραβαντινός, βασισθέντες εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Ἀλῆ, καὶ ἐξέλεξαν πρὸς κατοικίαν τὴν περιοχὴν Λάμκρης. Ἐξέλεξαν λοιπὸν ὡς πρόσκαιρον κατοικίαν τὴν μονὴν τοῦ Ζαλόγγου, ἐν ἣ ἔφθασαν τὴν 18 Δεκεμβρίου τοῦ 1803· αἱ δὲ πατριαὶ αἱ αὐτότε μετοικήσασαι ἦσαν αἱ τοῦ Κουτσονίκα, Γούση, Μπούσμπου, Μαλαμάτων, Καρχαμπινάτων, Φωτομάρα, Τζωρτζάτων καὶ Μποτζιάτων.

Οὗτοι λοιπὸν περὶ τοὺς τριακοσίους συμποσούμενοι σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις ἐφθασαν τὴν 18 Δεκεμβρίου εἰς τὴν ἐν Ζαλόγγῳ μονὴν τῶν Ταξιάρχων, ἀνατολικῶς τοῦ Σουλίου κειμένην, δεκάωρον δὲ ἀπέχουσαν αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῇ παρέμειναν περὶ τὰς δύο ἡμέρας, ὅποτε τὴν 20 Δεκεμβρίου ἐπεφάνη στρατιὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὃν διεβουκόλει ἡ ἰδέα ὅτι ἐμελλεν οὕτω νὰ ζωγρήσῃ τοὺς πάντας ἀποκλείων αὐτούς ἐντὸς τῆς μονῆς, ἢ καὶ ἀναγκάζων ν' ἀνέλθωσιν εἰς τὸν βουνὸν τοῦ Ζαλόγγου, ὅπου προλαβὼν ἔστειλε στρατὸν καὶ κατέλαβεν ἐν τῷ κρημνῷ αὐτῷ τὸ πᾶν πάντα τὰ πρὸς διαδράσιν τοῦ καταδιωχομένου θηράματος αὐτοῦ ἐπιτήδεια μέρη. Συνέκειτο δὲ ὁ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον σταλείς στρατός, ὅστις ἐξεκίνησεν ἀπὸ τοῦ Παλιορρόφου, ἐκ χιλίων Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Μπεκίρ Τζο-

γαδούρον· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ σατράπου Βελῆς μετ' ἑτέραν χιλίων περίπου ἐπορεύθη εἰς Καμαρίναν καὶ κατέλυσε παρὰ τῷ Γεωργίτσα, ὃν καὶ ἀπέστειλε μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Γεωργίτσα Πάνου κατὰ τῶν ἐν τῇ μονῇ ἀμερίμνως διατριβόντων, ἵνα συλλάβωσιν ἅπαντας καὶ ἀπάξωσι πρὸς αὐτόν.

Ἐνῷ λοιπὸν οἱ Σουλιῶται διήγον ἡσυχοὶ ἐν τῇ μονῇ μηδὲν ὑποπεύοντες, τὴν 23 Δεκεμβρίου ἐκίνησαν ἐκ Καμαρίνας αἱ στρατοὶ τοῦ Ἀλῆ ὀδεύοντες κατὰ τῆς μονῆς· καὶ περὶ τὴν ὀγδόην πρωϊνὴν ὥραν παιδία τινὰ τῶν Σουλιωτῶν παίζοντα ἐξώθεν τῆς μονῆς, ἰδόντα αὐτούς ἐπερχομένους ἐτρέξαν ἐντὸς φωνάζοντα «*Τοῦρκοι, Τοῦρκοι.*» Παρευθὺς δὲ οἱ Σουλιῶται συνασπισθέντες σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις, καὶ αὐτοφείβεσθαι ὀφείοντες περὶ τῆς ἐπελεύσεως αὐτῶν, ἐτράπησαν τὴν πρὸς τὸν βουνὸν ἄγουσαν, οὐδεμίας ἄλλης διεξόδου ὑπαρχούσης πρὸς ὑποχώρησιν, σκοποῦντες δὲ οὕτω νὰ κατέλθωσιν ἐκ τοῦ ἀρκτηικοῦ μέρους πρὸς τὸ Παλιορρόφορον καὶ σωθῶσι διὰ τῆς φυγῆς. Ἀλλ' ὅταν ἀνελθόντες εἰς τὸν βουνὸν καὶ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ὀδεύοντες εἶδον τοὺς περὶ τὸν Μπεκίρ Τζογαδούρον κατέχοντας αὐτό, τότε δὴ τότε κατανοήσαντες τὸν μέγιστον κίνδυνον ὃν ἐκινδύνεον τεθειμένοι ὄντες μεταξὺ δύο ἐχθρικῶν πυρῶν ἐκ τε τῶν ἔμπροσθεν καὶ τῶν ὀπισθεν, ἀπεφάσισαν, ἵνα ἀποφύγωσι τὰ δεινὰ τοῦ ἀρχαλοῦ ἐξανδραποδισμοῦ, νὰ δώσωσι τέλος τῆς ζωῆς των διὰ πράξεως τόσον σπαραξικαρδίου ὅσον καὶ ἡρωικῆς· διότι φέροντες ἔρριψαν πρῶτον τὰ τέκνα αὐτῶν κατὰ τοῦ φρικώδους βαράθρου, εἶτα δὲ διὰ τῆς σπάθης μαχόμενοι ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἔρριψαν ἑαυτοὺς καὶ οὗτοι ἐπὶ τῶν ἀσπαιρόντων πτωμάτων τῶν φιλάτων αὐτῶν. Ἐκ τούτων δὲ ὅσοι μὲν κατέπεσον ἐκ τῆς τοποθεσίας *Εἰκόρος* εἰς τὸ βάραθρον ἐτελεύτησαν συντριβέντες· πολλοὶ δὲ ἐξ ὧν ἐρρίφθησαν ἐκ τῶν παραπλευρῶν ἀποκρήμων αὐτῆς βράχων, ἐμπλακέντες μεταξὺ τῶν συμφύτων δενδρυφίων καὶ ἄλλων ἀκανθῶδων θάμνων διεσώθησαν ἐπ' αὐτῶν στηριζόμενοι, ἀναξίως ἑαυτῶν φιλοψυχήσαντες καὶ τοῦ ἐνδόξου θανάτου προτιμωτέρων θεωρήσαντες τὴν αἰσχρὰν αἰχμαλωσίαν παρ' ἀπίστω καὶ ἀπηνεστάτῳ τυράννῳ. Ἐκ τούτων δὲ ὁ μὲν Φωτομάρας *βλάμης* ὢν τοῦ Μπεκίρ Τζογαδούρου καὶ ὑπ' αὐτοῦ βοηθηθεὶς διέφυγε πρὸς τὸ Παλιορρόφορον καὶ ἀπῆλθεν εἰς Πάργαν. Ὁ δὲ Ν. Κουτσονίκας τραυματισθεὶς εἰς τὸν πόδα ἐζωγρήθη μετ' ἄλλων δέκα περίπου. Κατὰ τὴν κατάπτωσιν δὲ ἀπέθανον περὶ τοὺς τριακοντα, ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς δέκα, καὶ ἐκ τῶν φευγόντων καὶ καταδιωχομένων ἐπὶ τῶν δυσβάτων ἐκείνων μερῶν ἐζωγρήθησαν ὀλίγοι τινές· ἄλλοι δὲ ἐκρύβθησαν, ὅσον ἠδυνήθησαν· ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων πάλιν τινές

μὲν ἐξωγήθησαν, ἐκ τῶν κλαυθμυρισμῶν προδοθέντες τῶν ἐπιζησάντων παιδίων, ἅτινα ἠναγκάζοντο τούτου ἕνεκα ν' ἀποπνίγωσι πολλοὶ δὲ διέμειναν κεκρυμμένοι, ὀλίγιστοι δὲ διεσώθησαν καταφυγόντες εἰς Πάργαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Φωτομάρας, ὡς ἀνωτέρω διέλαβον. Πάντα δὲ ταῦτα συνέβησαν ἐντὸς ὀλίγων ὥρων. Τὰ δὲ λεγόμενα περὶ ὀχυρώσεως αὐτῶν καὶ διανυκτερεύσεως ἐπὶ τοῦ βουνοῦ δὲν ἔχονται ἀληθείας.

Ἐκ δὲ τῶν καταρριφθέντων παιδίων πέντε διεσώθησαν μετενεχθέντα εἰς Καμαρίναν, ἐξ ὧν ἓν ἄρρεν καὶ ἓν θήλυ κατέμειναν αὐτόθι. Ἐν δ' ἕτερον κοράσιον ἑπταετὲς Λάμπρω καλούμενον, αὐξήθην τῇ ἡλικίᾳ ἐγένετο μοναχὴ καὶ διήνησε τὸν βίον αὐτῆς εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ζαλόγγου. Ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς γυναικὸς διεσώθη ἓν Καμαρίνα ἢ παράδοσις τοῦ λαμπροῦ τούτου ἔργου τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ιστορίας.

ΠΕΡΙΚΛΗΣ Γ. ΖΕΡΑΕΝΤΗΣ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ο ΝΕΩΤΑΤΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ

Ὁ Νεώτατος Δημοσιογράφος ὁ ἔχων ἡλικίαν μόλις δεκατριῶν ἐτῶν καὶ συντάσων ἐν Ν. Ὑόρκῃ ἐφημερίδα φέρουσαν τοιοῦτον τίτλον, διακρινομένην δὲ διὰ τὴν ἐνεργητικότητά της, ἀπεφάσισε πρό τινος νὰ συνάψῃ σχέσεις καὶ μετὰ τῶν ἐστεμμένων ἡγεμόνων τοῦ παλαιοῦ κόσμου καὶ ἤρχισεν ἀπὸ τὸν μικρότερον, τὸν τοῦ Μαυροβουνίου. Ἔστειλε λοιπὸν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν μετὰ τῆς φωτογραφίας του ζητῶν εἰς ἀπόδοσιν τὴν φωτογραφίαν τοῦ ἀνδρείου ἡγεμόνος ἵνα δημοσιεύσῃ αὐτὴν ἐν τῇ ἐφημερίδι του. Ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος ἀποδεχθεὶς εὐμενῶς τὴν παιδικὴν παρακλήσιν ἀπήντησεν ἐν γλώσσῃ μαυροβουνιωτικῇ καὶ ἀγγλικῇ τὰ ἑξῆς: « Διὰ τί ζητεῖς, παιδί μου, εἰκόνα τοῦ ἡγεμόνος τῶν Μαύρων Βουνῶν, σὺ ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἀμερικῆς; Ἀλλ' ἀφοῦ τὴν θέλεις, λάβε τὴν, ἀγαπητὸν παιδί! Εἰς τὴν ἐφημερίδα σου γράψε καὶ κάμε γνωστὸν εἰς τοὺς ἐλευθέρους ἀμερικανοὺς πολίτας, ὅτι ἡ σοφία των καὶ τὸ μεγαλεῖόν των εἶνε γνωστότατα παρ' ἡμῖν, καὶ ὅτι ὡς πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας συναντώμεθα μετ' αὐτῶν ».

ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Προτιμῶ νὰ τὰ ἔχω μὲ ἓνα λέοντα παρὰ μὲ χιλίους ποντικούς.

*

Δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζεται κανεὶς λόγια, τὰ ὁποῖα εἶνε μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ πράγματα.

*

Ὁ πρεσβύτερος εἶνε ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἐτελείωσε τὸ γεῦμά του καὶ βλέπει τοὺς ἄλλους τρώγοντας ἀκόμη.

*

Ἄνθρωπος νυμφευμένος ὁμοιάζει μὲ τὸ ἡμισυ τῆς ψαλίδος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔμπορεῖ νὰ κάμῃ τίποτε χωρὶς τὸ ἄλλο ἡμισυ.

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΓΗΝ

ὑπὸ τῆς βασιλείσσης τῆς Ρουμανίας ἄρχονται ἐκδιδόμενα μετὰ μουσικῆς κατὰ φυλλάδια « Ἄσματα τῶν ἐπαγγελματιῶν διὰ τὸν γερμανικὸν λαόν » ἀπαρτιζόμενα συλλογὴν ἐξ 150 τοιοῦτων, καταλλήλων ὅπως φάλλωνται ὑπὸ τῶν εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα ἀσχολουμένων ἐργατῶν πρὸς τέρψιν ἐν ὥραις ἐργασίας ἢ ἀναπαύσεως.

— Εἰς τὸν μηχανικὸν Βιέιλ τὸν ἐφευρέτην τῆς ἄνευ καπνοῦ πυρίτιδος ἀπένευμεν ἡ γαλλικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν τὸ βραβεῖον Λεκόμτ.

— Μελετᾶται σπουδαίως ὑπὸ τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ συμβουλίου τῆς Ἑλβετίας τὸ σχέδιον τοῦ μηχανικοῦ Κέχλιν περὶ κατασκευῆς ὀδοντωτοῦ σιδηροδρόμου ἀνερχομένου μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς Γιουγκφράου ἧτοι εἰς ὕψος 4167 μέτρων. Ἡ δαπάνη τοῦ κολοσσαίου τούτου ἔργου ὑπολογίζεται εἰς 10 ἑκατομύρια φράγκων. Ὁ Κέχλιν, ὅστις εἶνε εἰς τῶν συνεργασθέντων μετὰ τοῦ Ἀϊφελ εἰς τὴν ἴδρυσιν τοῦ ὁμωνύμου πύργου, ἀναδέχεται τὴν ἐντὸς 7 ἐτῶν ἀποπεράτωσιν τοῦ σιδηροδρόμου τούτου.

— Κατὰ τὴν ἐν Σβερίνῳ διατριβὴν τοῦ αὐτοκράτορος Γουλιέλμου μικροῦ δεῖν συνέβη δυστύχημα, διότι εἰς ἐκ τῶν ἵππων τῆς ἀμάξης αὐτοῦ ἀφηνιάσας παρέσυρε τὸν ἡνίοχον. Εὐτυχῶς εἰς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ λαοῦ μυλωθρὸς τὸ ἐπάγγελμα κατάρθωσε ν' ἀρπάσῃ τοὺς χαλινοὺς καὶ νὰ καταπραύνη τὸ ζῶον. Ἐπὶ τούτῳ ὁ μυλωθρὸς ἐπαραιοσημοφορήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος.

— Οἱ ἀλιεῖς τῶν ὀστρειδίων ἐν τῇ νήσῳ Κεϋλάνη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἠνυόθησαν μεγάλως ὑπὸ τῆς τύχης. Εἰς διάστημα 22 ἡμερῶν καθ' ἃς διήρκεσεν ἡ ἀλιεῖα ἡγρεύθησαν 12 ἑκατομύρια ὀστρειδίων ὑπὸ πεντηκοντάδος ἀλιέων. Τὰ ὀστρειδία πωλοῦνται πρὸς 30 φράγκα ἢ χιλιάς, ὧν τὸ τέταρτον λαμβάνουσι οἱ ἀλιεῖς καὶ τὰ τρία τέταρτα ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις.

— Ἀπέθανεν ἐν Παρισίοις ὁ διάσημος δραματικὸς ποιητὴς Αἰμύλιος Ὠζιὲ ἐν ἡλικίᾳ 69 ἐτῶν.

ΕΛΩ Κ' ΕΚΕΙ

Ἄκρον ἄωτον φυσικότητος.

Πρῶτος ζωγράφος: Ἐχρωμάτιστα προχθῆς ἓνα κομμάτι ξύλο μὲ χρώματα μαρμάρου τόσον φυσικά, ὥστε ἅμα τὸ ἔρριψα εἰς τὸ νερὸ ἐπῆγεν εὐθὺς εἰς τὸν πάτο, σὰν ἀληθινὸ μάρμαρο.

Δεύτερος ζωγράφος: Αὐτὸ δὲν εἶνε τίποτε. Ἐγὼ ἔβαλα τὸ θερμόμετρον κοντὰ εἰς τὴν εἰκόνα μου ἐκείνην ποῦ ἔχω μὲ τὰ χιόνια καὶ τοὺς πάγους καὶ ἀμέσως ἐκατέβηκε 10 βαθμοὺς κάτω ἀπὸ τὸ μηδενικόν.

Τρίτος ζωγράφος. Καὶ χαμαρώνετε γιὰ τέτοια πράγματα! Ποῦ νὰ ἰδῆτε τὴν εἰκόνα τοῦ κυρίου Κοκοράκη ποῦ ἐτελείωσα πρὸ ἐνδὸς μηνός!... Τὸ πρόσωπον εἶνε τόσον ζωντανόν, ποῦ δυὸ φοραὶς τὴν ἐβδομάδα ἀναγκάζομαι νὰ τοῦ ξουρίζω τὰ γένεια.